

УДК 331.5:330

DOI 10.32755/sjeducation.2024.01.208

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Назарко Світлана Олексіївна,

кандидат економічних наук, доцент, учений секретар,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: s.nazarko@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-4841-9201;

Суворова Світлана Геннадіївна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: svetlanasuvorovach@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-7089-2524

У статті розглядається комплексне дослідження динаміки основних показників ринку праці в умовах воєнного стану. Крім того, дослідження зосереджується на змінах у структурі працівників, і особлива увага приділяється аналізу рівня заробітної плати. Оцінюються процес адаптації до нових умов виживання, обговорюються зміни в пріоритетності вакантних посад на ринку. Це допомагає визначити рівень конкуренції на ринку праці та його ефективність у забезпеченні зайнятості. Натомість, розглядаючи майбутню перспективу розвитку, визначено, що, чим довше триватимуть бойові дії, тим важче буде утримувати стабільність на ринку.

Запропоновано перелік можливих заходів для відновлення стабілізації ринку праці на території держави в післявоєнний період, висунуті пропозиції щодо розробки механізмів повернення вимушених переселенців, створення необхідних умов до залучення молоді на ринок праці та забезпечення програм із професійної орієнтації, підвищення кваліфікації для ефективного відновлення ринку праці та економіки в цілому.

Ключові слова: ринок праці, адаптація бізнесу, попит і пропозиція на роботу силу, міграція, війна.

SOCIAL AND ECONOMIC TRENDS OF THE LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF WAR

Nazarko Svitlana, PhD in Economy, Associate Professor,
Academic Secretary,

Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: s.nazarko@ukr.net)
ORCID: 0000-0002-4841-9201;

Suvorova Svitlana, PhD in Economy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Economics
and Social Sciences,

Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: svetlanasuvorovach@gmail.com)
ORCID: 0000-0001-7089-2524

The article deals with a comprehensive study of the dynamics of the main indicators of the labor market under martial law. In addition, the research focuses on changes in the structure of employees and special attention is paid to the analysis of the wage level. The process of adaptation to new conditions of survival is analyzed, changes in the priority of vacant positions on the market are discussed. This helps determine the level of competition in the labor market and its effectiveness in providing employment. On the other hand, considering the future perspective of development, it is determined that the longer the hostilities continue, the more difficult it will be to maintain stability on the market.

A possible list of measures to restore the stabilization of the labor market in the post-war period on the territory of the state is proposed, proposals are made for consideration of changes in legislation and the development of mechanisms for the return of forced migrants, the creation of conditions for the involvement of young people in the labor market and the provision of professional orientation programs, professional development for fast and effective restoration of the labor market and the economy as a whole.

Key words: labor market, business adaptation, labor supply and demand, migration, war.

Постановка проблеми. Україна опинилася в безпрецедентній ситуації внаслідок повномасштабного військового вторгнення Росії, що спричинило фундаментальні зміни в усіх сферах суспільного життя країни та у функціонуванні державних і недержавних інституцій. Наперекір невтішним прогнозам Україна не лише встояла, а й героїчно виборює свободу і незалежність, незважаючи на дуже болючі втрати. За потужної підтримки

міжнародної спільноти економічна система України витримала потужні удари та змогла адаптуватися до нової ситуації.

Ринок праці є найбільш чутливим індикатором, що відображає зміни в соціально-економічній системі країни. За результатами комплексного аналізу демографічної, статистичної та аналітичної інформації визначено такі основні проблеми поточного ринку праці в Україні [5]:

– міграційні процеси як у межах держави, так і за кордон, що спричиняють «відтік мізків» та втрату Україною конкурентоспроможного населення;

– зміни структури ринку праці, що може призвести до переорієнтації економіки та зміни структури попиту на робочу силу й виникнення нових видів праці, пов'язаних з військовими та гуманітарними потребами;

– релокація та закриття бізнесу в південно-східній частині України, скорочення зарплат і робочих місць на ринку праці призводить до високого рівня безробіття в Україні та перекваліфікації працездатного населення;

– зміни в освітній системі під час воєнних дій призводять до трансформації форматів навчання, зниження якості освіти та обрання абітурієнтами закордонних закладів освіти на заміну українським.

Зважаючи на ці тенденції, важливо враховувати, що вплив війни на ринок праці може бути комплексним і залежати від багатьох факторів, таких як тривалість конфлікту, його масштаби, ефективність управління кризою та готовність суспільства пристосовуватися до нових умов.

Тому як особливо важливі постають питання створення урядом країни сприятливих умов для формування ринку робочої сили, запобігання масовому безробіттю та міграції, зміцнення співпраці з бізнесом та сектором освіти для забезпечення роботою молоді й підготовки висококваліфікованих кадрів.

Аналіз досліджень і публікацій та нерозв'язані частини проблеми. Дослідження ринку праці в умовах війни є важливим напрямком у соціальних науках. Учені аналізують різноманітні сторони цієї проблеми для розуміння та прогнозування впливу війни на зайнятість, економіку та соціальні аспекти

суспільства. Дослідженням різних тенденцій ринку праці, включно з проблемами безробіття, заробітної плати, умов праці, структури ринку праці, нерівності та взаємодії між освітою і працевлаштуванням, займалися вітчизняні вчені, такі як Васильців Т. Г., Калина А. В., Кваша О. С., Левицька О. О., Марчук О. Г., Чернявська О. В., Юрчик І. Б. та інші.

Вагомий внесок у дослідження окреслених питань з урахуванням наслідків російської повномасштабної війни внесли Азьмук Н. А., Костенко Ю. О., Короленко О. Б., Любомудрова Н. П., Мантур-Чубата О. С., Маркевич К., Новак І. М., Піщуліна О. та ін.

Однак в умовах війни ринок праці може зазнавати значних змін, і це тема, яка привертає увагу для подальшого дослідження.

Метою статті є розкрити ключові соціально-економічні тенденції, які визначають сучасний стан ринку праці в контексті воєнних подій, а також визначити можливі перспективи його розвитку.

Досягнення зазначеної мети обумовило необхідність актуалізації та виконання таких завдань:

1. Проаналізувати вплив війни на зайнятість. Визначення секторів економіки, які найбільше постраждали або, навпаки, отримали імпульс для розвитку.

2. Дослідження можливих соціальних проблем та викликів, що виникають унаслідок змін на ринку праці.

3. Оцінка ефективності заходів держави та інших соціальних структур у підтримці та адаптації працівників під час воєнних подій.

4. Визначення можливих тенденцій розвитку ринку праці в умовах продовження воєнних дій. Розгляд інноваційних підходів до забезпечення стійкості ринку праці та відновлення економіки.

5. Висування конкретних рекомендацій для уряду, бізнес-структур та інших зацікавлених сторін щодо подолання проблем та створення сприятливих умов для розвитку ринку праці в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. *Адаптація бізнесу.* Під час війни український бізнес і ринки праці пройшли кілька етапів

еволюції в нових умовах воєнного стану. Наприкінці лютого та в березні 2022 року різко скоротилась активність на ринку праці. У країні закрилося багато підприємств, люди масово втратили роботу. Лише певні компанії змогли перемістити персонал або частину його в безпечні зони чи інші країни та продовжити роботу. Переважно це були представники ІТ-сектору [1].

Компанії почали скорочувати витрати на персонал: звільняти працівників, призупиняти трудові відносини, відправляти у відпустки без збереження заробітної плати, зменшувати зарплати. Бізнес і люди перебували у шоковому стані, але згодом почали оговтуватися й адаптуватися до нових обставин. В областях, де не ведуться активні бойові дії, більшість компаній продовжила працювати [10].

Найбільш рухомими видами діяльності (дані соціологічної служби Центру Разумкова) виявляються будівництво, де зайнято 16,5 %, сільське господарство – 9,9 %, освіта – 9,7 %, торгівля – 16,7 %, транспорт – 11,4 %, охорона здоров'я – 12,1 %.

Таким чином, економіка України переважно займається вирощуванням сільськогосподарської продукції, надає освітні та медичні послуги, відбудовує зруйновану інфраструктуру, забезпечує логістику.

Зміни у структурі пропозиції робочої сили. На фоні напручуд високої стійкості український ринок праці демонструє деякі досить негативні, але практично неминучі ознаки в період війни. Особливо це стосується тривалості безробіття, яке для багатьох перетворюється на стагнацію. Друга негативна ознака ринку праці – заморожування заробітної плати. Третьою ознакою є зміни у структурі пропозиції кваліфікованої робочої сили, які залежать від низки факторів [3]:

– зростання смертності населення працездатного віку. Протягом багатьох років в Україні спостерігається значне зростання рівня передчасної смертності, особливо серед чоловіків. За розрахунками, виконаними на базі 2021 року, 42 % 20-річних чоловіків не доживають до 65 років, тоді як у Польщі цей показник становить 28 %. 19 % українських жінок перебувають під загрозою смерті у цьому віці. Хоча війна мати-

ме довготривалі наслідки для здоров'я населення, Україна має величезні резерви для зниження смертності;

– збільшення міграції за кордон. Велику роль у демографічній динаміці України відіграє міграція. Умовою, безсумнівно, є наближення якості життя до розвинених країн. Глобалізований світ розглядає міграційний обмін населенням як важливий аспект, що слугує основним каналом обміну надбаннями цивілізації, приносячи користь як країнам-реципієнтам, так і країнам-донорам.

Запобігти еміграції майже неможливо. Нам потрібно прагнути до циркулярної міграції, а не просто переміщення людей протягом певного періоду часу (наприклад, навчання чи робота), а потім повернення в країну. Вони мають повертатися з новими знаннями, навичками, заробленими грошима;

– зросла кількість працюючих інвалідів, а рівень їхньої працездатності та перелік робіт, які вони могли виконувати, відрізняються від довоєнних;

– збільшення кількості жінок на ринку праці, в т.ч. через відкладення шлюбу та народження дітей через війну (перебування годувальника сім'ї у Збройних Силах чи його втрата призвели до того, що жінкам доводиться брати на себе більше обов'язків, щоб забезпечити базові життєві потреби своїх сімей);

– зросли показники дитячої праці внаслідок поширення бідності та втрати можливостей для отримання освіти, особливо вищої.

Наступний виклик сьогодення – це ментальне здоров'я працівників. За дослідженнями ВООЗ, після закінчення війни велика частина українців матиме проблеми з психічним здоров'ям – від тривоги та стресу до більш серйозних станів. Окрім головного джерела стресу в їхньому житті – повномасштабного вторгнення – люди також стурбовані майбутнім [4].

Роботодавці повинні вживати різноманітні заходи для підтримання ментального здоров'я працівників та запобігання вигоранню в колективі. Ось кілька корисних практик [6]:

Створення сприятливого середовища роботи: забезпечення зручних умов праці, включно з комфортним робочим місцем, можливістю перерв на відпочинок, а також підтримання робочої атмосфери, що сприяє співпраці та позитивним взаєминам.

Стресове управління: надання можливостей для зменшення стресу, таких як тренінги зі стресового управління, програми з фізичної активності або медитації, психологічна підтримка та консультування.

Підтримка балансу між роботою та особистим життям: пропаганда здорового балансу між роботою та особистими справами, включно з гнучким графіком роботи, роботою онлайн та можливістю відпусток.

Розвиток кар'єрних можливостей та особистісного зростання: надання можливостей для професійного розвитку, навчання та саморозвитку, що допомагає працівникам відчувати себе задоволеними від роботи та розвиватися як професіонали.

Створення культури відкритості та підтримки: заохочення відкритості щодо питань ментального здоров'я, створення програм та ресурсів для підтримки працівників, які стикаються зі стресом або емоційними труднощами.

Просування взаємодії та комунікації: забезпечення можливостей для спілкування, включно з командними зустрічами, колективним відпочинком та подіями, що сприяють формуванню й розвитку зв'язків між колегами.

Моніторинг та відгук: важливо мати систему моніторингу та збору відгуків стосовно ментального здоров'я працівників, щоб оперативно реагувати на будь-які проблеми й потреби.

Ці практики допомагають створити здорове та продуктивне робоче середовище, де працівники можуть відчувати себе підтриманими й мотивованими, що сприяє як їхньому ментальному здоров'ю, так і загальному успіху компанії.

Знання іноземної мови є конкурентною перевагою чи навіть обов'язковою умовою під час працевлаштування. Посилення ролі англійської відбувається навіть на законодавчому рівні. Йдеться, зокрема, про претендентів на посади державних службовців певних категорій, прокурорів, військовослужбовців офіцерського складу тощо [11].

Work.ua проаналізував вакансії, нині розміщені на сайті, та з'ясував, що найбільше вакансій, де вимагається знання англійської, розміщено в таких категоріях: «ІТ, комп'ютери, ін-

тернет», «Освіта, наука», «Маркетинг, реклама, PR», «Юриспруденція», «ЗМІ, видавництво, поліграфія» [7].

Відновлення трудової активності. Ситуація на ринку праці залежатиме від тривалості бойових дій, а також повернення українських мігрантів.

У вересні 2023 року одна з найвідоміших онлайн-платформ для пошуку роботи в Україні Work.ua зафіксувала рекордну кількість вакансій від початку повномасштабного вторгнення – 105 809 пропозицій.

Така рекордна кількість вакансій може бути індикатором розвитку певних секторів української економіки. Наприклад, інноваційні стартапи та інформаційні технології – галузі, в яких зростає попит на фахівців. Однак ці галузі здебільшого потребують кваліфікованих спеціалістів, яких на ринку не вистачає [9].

На платформі Robota.ua вакансій понад 82,6 тис., що майже удвічі більше, ніж було в січні 2023 року. Зросла і кількість резюме: з 4,7 млн до понад 5,1 млн (табл.).

Таблиця – Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у 2023 році

2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість вакансій, тис. одиниць					
1 114,0	1 153,3	829,7	705,8	396,3	329,4
Кількість безробітних, тис. осіб					
1 064,2	1 024,4	1 047,2	1 191,0	867,6	483,2

Джерело: [2].

Станом на 1 січня 2024 року послуги Державної служби зайнятості отримували 96 тис. зареєстрованих безробітних [2].

За статтю: серед загальної кількості зареєстрованих безробітних чоловіки становили – 24,1 тис. осіб (або 25 %), жінки – 72,0 тис. осіб (або 75 %).

За віковими групами: 23 % зареєстрованих безробітних були у віці до 35 років; 30 % – у віці від 35 до 44 років; 30 % – у віці від 45 до 55 років; 17 % – понад 55 років.

За освітою: 42 % зареєстрованих безробітних мали вищу освіту, 36 % – професійно-технічну, 22 % – загальну середню освіту.

В умовах дефіциту кваліфікованих працівників конкуренція на ринку праці посилюється. Компанії змушені боротися за обмежені ресурси – висококваліфікованих фахівців. Це призводить до підвищення заробітної плати та покращення умов праці для працівників, що є позитивним для шукачів роботи.

Якщо розглядати середні зарплати за категоріями, то найвищу платню можуть отримувати працівники у сфері ІТ. Вищі за середні зарплати також у сферах нерухомості, транспорту та продажів. Найменші середні зарплати – в освіті, науці (15,8 тис. грн) та роздрібній торгівлі (15,5 тис. грн). У сфері страхування, яка у 2023 році мала найнижчу середню зарплату, виплати зросли з 12,5 тис. грн до 22,5 тис. грн.

Дані від Robota.ua показують меншу середню зарплатню. Наприкінці 2023 року її розмір становив 15 тис. грн. Однак в останньому кварталі рівень середньої зарплати, яку шукачі вказують у резюме, зріс з 15 тис. грн до 18 тис. грн.

Середня заробітна плата у вакансіях, розміщених на сайті Державного центру зайнятості, ще нижче. 1 грудня 2023 року вона становила 11,4 тис. грн, при цьому найбільше вакансій передбачають мінімальну зарплату. Такі показники не стали несподіванкою, адже на сайті розміщують багато вакансій від державних та комунальних підприємств, які не можуть запропонувати високу зарплату.

За даними Держстату, середня зарплата в Україні в третьому кварталі 2023 року становила майже 18 тис. грн, 2022 року – 14,6 тис. грн. Водночас Кабмін розраховує на зростання зарплат в Україні в наступні три роки приблизно на третину за одночасного зменшення рівня безробіття та зниження інфляції. В уряді прогнозують, що у 2024 році середньомісячна зарплата становитиме 21,8 тис. грн, у 2025 році – 25,7 тис. грн, у 2026 році – 30,3 тис. грн.

Відновлення трудової активності в умовах війни є складним завданням, але можливим за наявності відповідних стратегій та підходів. Ось деякі можливі шляхи забезпечення трудової активності в Україні в умовах війни [8]:

Розвиток малих і середніх підприємств (МСП): підтримка і розвиток МСП може стати ключовим чинником створення

нових робочих місць та збереження існуючих. Державні програми підтримки підприємництва, фінансова підтримка та консультування можуть сприяти зростанню цього сектору.

Розвиток сільського господарства: у сільському господарстві можна бачити можливості для створення нових робочих місць, особливо в сільських районах.

Програми перекваліфікації та навчання: запровадження програм перекваліфікації та навчання для людей, які втратили роботу в результаті воєнного конфлікту, дозволить їм отримати нові навички та знання, які відповідають потребам ринку праці.

Розвиток інфраструктури та виробництва: інвестиції у відновлення інфраструктури та підтримка виробництва можуть стати каталізаторами для економічного зростання і створення нових робочих місць.

Підтримка внутрішнього підприємництва: створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього бізнесу та підприємництва, включно зі спрощенням процедур реєстрації бізнесу та зменшенням бюрократичних перешкод.

Соціальна підтримка: надання соціальної підтримки тим, хто постраждав унаслідок війни, може допомогти їм швидше відновити трудову активність та інтегруватися в суспільство.

Висновки. Воєнний конфлікт суттєво вплинув на функціонування українського ринку праці: на окремих територіях бойових дій відбувся спад зайнятості, зросло безробіття, знизилась заробітна плата. Професійна мобільність на ринку праці обмежена під час війни через загрозу безпеці, зміни економічних умов та інші фактори, що можуть перешкоджати людям пересуватися.

Дослідження вказує, що важливо розглядати можливості перепідготовки та перекваліфікації населення в умовах воєнного конфлікту. Оскільки запровадження освітніх програм, спрямованих на отримання нових навичок та відповідність ринковим потребам, допоможе забезпечити працевлаштування тим особам, хто може зазнати значних змін або чий професійні навички стали менш затребуваними.

Окрім того, необхідно вдосконалювати систему соціального захисту й гарантувати надійні механізми підтримки для безробіт-

них та постраждалих учасників ринку праці. Це стосується надання фінансової допомоги, медичної підтримки та психологічної реабілітації.

Загалом ефективне управління ринком праці в умовах війни вимагає комплексного підходу та спільних зусиль уряду, бізнес-спільноти, громадянського суспільства і міжнародної допомоги та співпраці. Тільки таким чином можна забезпечити сталість економіки й соціальне благополуччя населення в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Війна і дефіцит працівників: динаміка кадрових ресурсів в Україні. URL: <https://iaa.org.ua/articles/vijna-i-deficzyt-praczivnykiv-dynamika-kadrovuh-resursiv-v-ukrayini/?gclid> (дата звернення: 20.02.2024).

2. Державний центр зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> (дата звернення: 20.02.2024).

3. Любомудрова Н., Гойчук В. Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31> (дата звернення: 20.02.2024).

4. Майбутнє ринку праці: 13 ключових трендів у 2024 році. URL: <https://www.work.ua/articles/analytics/3217>.

5. Назарко С. О., Барішнікова В. В., Марущак С. М. Smart-спеціалізація України в перспективі повоєнного відновлення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2023. № 7. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-7-9046>.

6. Пак Н., Фоллош М. Функціонування ринку праці в Україні в умовах війни. *Молодий вчений*. 2023. № 4 (116). С. 160–167. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-4-116-32>.

7. Прогноз ринку праці на 2024 рік – чого очікувати компаніям в різних сферах. URL: <https://fillin.ua/stati/prognoz-rinku-pratsi-na-2024-rik/> (дата звернення: 20.02.2024).

8. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>.

9. Ринок праці України 2022–2023: стан, тенденції та перспективи. URL: https://solidarityfund.org.ua/wpcontent/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf.

10. Черьомухіна О., Чалюк Ю. Ринок праці під час війни: стан та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-24>.

11. Як змінився ринок праці у воєнний час: сьогоднішня та перспективи. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/jak-zminivsja-rinok-pratsi-u-vojennij-chas-sohodennja-ta-perspektivi.html> (дата звернення: 20.02.2024).

References

1. War and shortage of workers: dynamics of personnel resources in Ukraine, available at: <https://iaa.org.ua/articles/vijna-i-deficzyt-pracivnykiv-dynamika-kadrovih-resursiv-v-ukrayini/?gelid> (accessed 20 February 2024).

2. State Employment Center, available at: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> (accessed 20 February 2024).

3. Lubomudrova, N. and Hoichuk, V. (2022), "Changes in the labor market in the conditions of martial law and prospects for post-war recovery", *Economy and society*, No. (40), available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31> (accessed 20 February 2024).

4. The future of the labor market: 13 key trends in 2024, available at: <https://www.work.ua/articles/analytics/3217>.

5. Nazarko, S., Barishnikova, V. and Marushchak, S. (2023), "Smart specialization of Ukraine in the perspective of post-war recovery", *International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*, No. 7, available at: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-7-9046>.

6. Pak, N. and Foliush, M. (2023), "Functioning of the labor market in Ukraine in war conditions", *A young scientist*, No. 4 (116), pp. 160–167, available at: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-4-116-32>.

7. Labor market forecast for 2024 – what to expect for companies in various fields, available at: <https://fillin.ua/stati/prognoz-rinku-pratsi-na-2024-rik> (accessed 20 February 2024).

8. The labor market in the conditions of war: main trends and directions of stabilization, available at: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>.

9. Labor market of Ukraine 2022–2023: state, trends and prospects, available at: https://solidarityfund.org.ua/wpcontent/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf.

10. Cheriomukhina, O. and Chaliuk, Yu. (2022), "The labor market during the war: state and prospects", *Economy and society*, No. 46, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-24>.

11. How the labor market changed during the war: present and prospects, available at: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/jak-zminivsja-rinok-pratsi-u-vojennij-chas-sohodennja-ta-perspektivi.html> (accessed 20 February 2024).